

"את הַיָּמִים אֲדַפְּיִים כְּדָם"

לאחר מות אחאב מורד מישע מלך מואב ביהורם מלך ישראל. בשל כך יהורם כורת ברית עם יהושפט מלך יהודה לצאת למלחמה נגד מואב. בתכנון הדרך הם מחליטים לעבור את בקע ים המלח מזרזים לים המלח ולעלות על מואב דרך ארץ אדום, ולכן הם מצרפים גם את מלך אדום לברית. באזור צחיח זה הם נתקלים בבעיה של מחסור במים. הם פונים אל אלישע בן שפט אשר יצק מים על-ידי אליהו, והוא מנבא:

"וַיֹּאמֶר כֹּה אָמַר ה' עֲשֵׂה הַנַּחַל הַזֶּה גְּבִים גְּבִים. כִּי-כֹה אָמַר ה' לֹא-תָרְאוּ רוּחַ וְלֹא-תָרְאוּ גֶשֶׁם וְהַנַּחַל הַהוּא יִמְלֵא מִיָּמִים וּשְׁתִּיתֶם אֹתָם וּמְקִינֵכֶם וּבְהִמְתַּכֶּם. וְנָקַל זֹאת בְּעֵינַי ה' וְנָתַן אֶת-מוֹאֵב גְּיָדְכֶם. וְהִכִּיתֶם כָּל-עִיר מְבֻצָּר וְכָל-עִיר מְבֻחָר וְכָל-עֵץ טוֹב תְּפִילוּ וְכָל-מַעֲיָנֵי-מַיִם תִּסְתְּמוּ וְכָל הַחֲלָקָה הַטּוֹבָה תִּכָּאֲבוּ בְּאֲבָנִים.

וְיִהְיֶה בְּבֹקֶר כְּעֵלוֹת הַמִּנְחָה וְהֵנָּה-מַיִם בָּאִים מִדְּרֹךְ אֲדוֹם וְתִמְלֵא הָאֲרֶז אֶת-הַמַּיִם. וְכָל-מוֹאֵב שָׁמְעוּ כִּי-עָלוּ הַמַּלְכִּים לְהִלָּחֵם בָּם וַיִּצְעֲקוּ מִכָּל חֵגֶר חֲגָרָה וּמַעֲלָה וַיַּעֲמְדוּ עַל-הַגְּבוּל. וַיִּשְׁכְּימוּ בְּבֹקֶר וְהִשְׁמֵשׁ זָרְחָה עַל-הַמַּיִם וַיִּרְאוּ מוֹאֵב מִנֶּגֶד אֶת-הַמַּיִם אֲדָמִים כְּדָם. וַיֹּאמְרוּ דָם זֶה הִחֲרַב נַחְרָבו הַמַּלְכִּים וַיִּכּוּ אִישׁ אֶת-רַעְוָהוּ וְעָתָה לְשַׁלֵּל מוֹאֵב. וַיָּבֵאוּ אֶל-מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיִּקְמוּ יִשְׂרָאֵל וַיִּכּוּ אֶת-מוֹאֵב וַיִּנְסוּ מִפְּנֵיהֶם וַיָּנוּ-בָּהּ (וְהָכּוֹת אֶת-מוֹאֵב) (מל"ב ג, טז-כד).

רש"י מסביר: "המים התחילו לירד מן השמים בבוקר בארץ אדום, וכעלות המנחה באין שוטפים ובאין לאותו נחל", לפי שאמר "לא תראו רוח ולא תראו גשם". גם רד"ק מפרש בדרך דומה:

...בבוקר, בעת עלות מנחת הבוקר. והמים האלה אפשר שהיו רחוקים מהם בארץ אדום, אבל המחנה לא ראה רוח וגשם... אמר ר' תנחומא - שטף של גשמים ירד באדום בבוקר ובאו להם כעלות המנחה.

כיצד התפלאו הגבים?

האזור המדברי מתאפיין בכך שתא גשם (שטח הענן הממטיר) לא מכסה את כל שטח אגן ההיקוות, ולכן תופעה מצויה מאוד באזור זה היא שמגשם באזור אחד תפתח זרימת נגר שתביא לשיטפון במורד אגן ההיקוות. אגני ההיקוות המנקזים את ארץ אדום יורדים אל בקע הירדן בצפון הערבה, ואזי אנו מבינים את דברי רש"י.

לפי פירושים אלה, אלישע אינו מתנבא על נס מחוץ לחוקי הטבע, אלא מתאר התמלאות של הגבים כתוצאה מגשם היורד במרחק. תיאור זה תואם חזיון הנשנה בארץ הנגב. בין מועד ירידת הגשם להגעת השיטפון חולף משך זמן של כמה שעות. מהירות הזרימה של שיטפון אופייני באזור המדברי היא כ-1-2 מ'/שנייה (השוו ל-3.6-7.2 ק"מ/שעה), וכך אירוע נגר המתחיל בהרי אדום מגיע לערבה לאחר כ-5 שעות בהנחת מרחק של 15 ק"מ.

לפיכך, הפרש הזמנים המוזכר במקרא בין מנחת הבוקר וזמן המנחה הוא זמן הפיגור בין ירידת הגשם באדום להגעת הנגר לערבה.

הנס הוא אמנם ירידת הגשם, אך על האדם להיות מוכן לקבל את השפע. אלישע מצווה את שלושת המלכים לחפור גבים, יורד גשם שוטף מהרי אדום, המים שוטפים ומגיעים גם למקום חנייתם של עם ישראל ונאגרים בגבים. העם והמקנה יכולים לשתות.

בימינו אפשר לראות את הגבים המתוארים במקרא בסכרי הלימן הפזורים בנגב (איור 3.18).

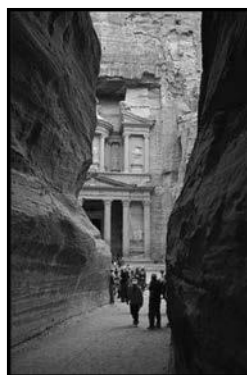
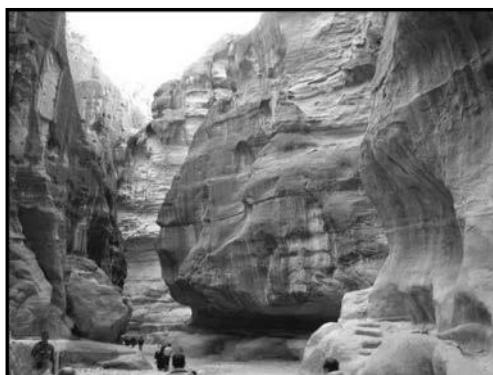
איור 3.18: סכר "לימן" בנגב בצפוני מלא מים.
(צדוק, 2008)

למה המים אדומים?

המואבים הבאים להילחם בישראל רואים את המים "אדומים כדם". לפי הפשט העולה מן הכתוב, השמש הזורחת על מים שהופיעו בפתאומיות צובעת אותם בצבע אדום. אולם את מקור צבע המים אפשר להבין גם בדרך שונה. המים היורדים אל הערבה מהרי אדום עוברים בדרכם מסלע של אבן חול נובית אדומה הנחשפת בנחלי אדום. המים סוחפים את אבן החול ומקנים לה את הגוון האדום כדם (איור 3.19).

על היות ארץ אדום אדומה אפשר ללמוד מעצם שמה "אדום" המציין את צבע הסלע המופיע באזור גם כן. סלע אבן החול יכול להופיע במגוון צבעים (ראו לדוגמה את מילוי הבקבוקים הדקורטיביים הממולאים באבני חול בצבעים שונים). הגוון האדום ניתן כאשר

יש כמות רבה של תחמוצות ברזל), וגם מהמדרש (בראשית רבה פרשה סג סעיף יז) האומר כי רבי שמעון בן לקיש דרש את הפסוק "הֲלֹעֵיטְנִי נָא מִן הָאֲדָם הָאֲדָם הִנֵּה" (בראשית כה, ל): "הוא אדום ותבשילו אדום, ארצו אדומה...". (אבן חול נובית אדומה קיימת גם במעלה אגן היאור, שם נמצא אזור מדבר נוב, ואולי גם במכת הדם צבע המים האדום מקורו בסחף אדום ביאור? יש ממפרשי הראליה המקראית שלומדים כך את מהותה של מכת הדם. אולם אברבנאל, המביא את הסברו לעשר המכות על דרך הטבע, איננו מטפל בשאלה זו של מהו הדם.)

איור 3.19: אבן החול האדומה הנחשפת בנחלי אדום היורדים לערבה.
(צד ימין: Werner, 2009; צד שמאל: Arikb, 2007)

"ואת הנחלים ארנון" - מעברות ארנון

משנה: (ברכות גז, א) הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל - אומר "ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה"; גמרא (שם) תנו רבנן: 'הרואה מעברות הים ומעברות הירדן, מעברות נחלי ארנון, אבני אלגביש במורד בית חורון, ואבן שבקש לזרוק עוג מלך הבשן על ישראל, ואבן שישב עליה משה בשעה שעשה יהושע מלחמה בעמלק, ואשתו של לוט, וחומת יריחו שנבלעה במקומה - על כולן צריך שיתן הודאה ושבח לפני המקום'; (יש לשים לב כי כל המקרים הללו הם נסים שקרו לכלל ישראל ולא ניסים שקרו ליחיד) בשלמא מעברות הים, דכתיב (שמות יד, כב) ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם; מעברות הירדן, דכתיב (יהושע ג, יז) ויעמדו הכהנים נושאי הארון ברית ה' בחרבה בתוך הירדן הכן וכל ישראל עוברים בחרבה עד אשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן, אלא מעברות נחלי ארנון מנלן? דכתיב (במדבר כא, יד) על כן יאמר בספר מלחמות ה' את והב בסופה ואת הנחלים ארנון; תנא: 'את והב בסופה' - שני מצורעים היו דהוו מהלכין בסוף מחנה ישראל, כי הוו קא חלפי ישראל - אתו אמוראי עבדי להון נקירותא וטשו בהון, אמרי: כי חלפי ישראל הכא - נקטלינו! ולא הוו ידעי דארון הוה מסגי קמייהו דישראל והוה ממיק להו טורי מקמייהו; כיון דאתא ארון - אדבקו טורי בהדי וקטלינו, ונחת דמייהו

לנחלי ארנון; כי אתו את והב - חזו דמא דקא נפיק מביני טורי, אתו ואמרי להו לישראל ואמרו שירה, היינו דכתיב (במדבר כא, טו) ואשד הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב.

נסי ארנון: וְאֶשְׁד הַנְּחָלִים אֲשֶׁר נָטָה לְשִׁבַּת עֵר וְנִשְׁעָן לְגִבּוֹל מוֹאָב. (במדבר כא, טו)
 רש"י (שם) "על כן יאמר" - על חניה זו ונסים שנעשו בה יאמר בספר מלחמות ה' כשמספרים נסים שנעשו לאבותינו יספרו את והב וגו'. "את והב" - כמו את יהב כמו שיאמר מן יעד ועד כן יאמר מן יהב והב והו"ו יסוד הוא כלומר את אשר יהב להם והרבה נסים בים סוף. "ואת הנחלים ארנון" - כשם שמספרים בנסי ים סוף כך יש לספר בנסי נחלי ארנון שאף כאן נעשו נסים גדולים ומה הם הנסים. "ואשד הנחלים" - תרגום של שפך אשד שפך הנחלים שנשפך שם דם אמוריים שהיו נחבאים שם לפי שהיו ההרים גבוהים והנחל עמוק וקצר וההרים סמוכים זה לזה אדם עומד על ההר מזה ומדבר עם חברו בהר מזה והדרך עובר בתוך הנחל אמרו אמוריים כשיכנסו ישראל לארץ לתוך הנחל לעבור נצא מן המערות בהרים שלמעלה מהם ונהרגם בחצים ואבני בליסטראות והיו אותן הנקעים בהר של צד מואב ובהר של צד אמוריים היו כנגד אותן נקעים כמין קרנות ושדים בולטין לחוץ כיון שבאו ישראל לעבור נזדעזעו ההר של א"י כשפחה היוצאת להקביל פני גבירתה ונתקרב לצד הר של מואב ונכנסו אותן השדים לתוך אותן נקעים והרגום וזהו אשר נטה לשבת ער שההר נטה ממקומו ונתקרב לצד גבול מואב ונדבק בו וזהו ונשען לגבול מואב (ועברו ישראל על ההרים ולא ידעו הנסים האלו אלא ע"י הבאר שנכנס לשם).

אשד מהו? מדרש רבה: שדיים - בליטות בהרים כמו בליטות דדי אשה וְתָהִי נְצִיב מֶלֶח; רש"י: שפך הנחלים; רמבן: מדרון הנחל.

(וכן מהו והב? ומהו סופה? והב: מהבבלי: שם פרטי של מצורע, מהמדרש רבה: משהו שקרה בים סוף, מקביל ל"נחלים", רש"י: והב-יהב, מה שנתן להם בים סוף, נתן להם גם בארנון, רמב"ן: שם מקום במואב. בסופה: מהבבלי: סוף מחנה ישראל, מהמדרש רבה: משהו שקרה בים סוף, רש"י: בים סוף, רמב"ן: בסערה)

מדברי רש"י שמקורם במדרש (מדרש רבה, מדרש תנחומא) מתואר מצב מורפולוגי מוכר שבו ישנם לאורך מהלך הנחל נפתולים חתורים (איור 3.20). כך שהמרחק בין הגדות הוא כזה ש"ההרים סמוכים זה לזה אדם עומד על הר מזה ומדבר עם חברו בהר מזה". באפיק של נפתולים חתורים תמיד יתקיים מצב שבו גדה אחת תהיה קמורה וזו שממולה תהיה קעורה (בגאומורפולוגיה נוהגים לקבוע את הכיוון לפי כיוון הזרימה, ואז כאשר הגדה הימנית קמורה השמאלית קעורה וכן הלאה). בלשון המדרש אפשר לומר, כל הקרניים הן הגדות הקמורות והנקעים מופיעים בגדות הקעורות. במצב מורפולוגי זה כאשר הגדות הקעורות הן בדרך כלל במצב של קרוב לגלישה הרי שרעידת אדמה אחת, כדברי המדרש "נזדעזעו ההר" תביא לגלישות של הגדות הקמורות, והחומר הגולש יגלוש אל תוך האזורים הקעורים, ואזי מובן שכל מי שנמצא על הגדות נמחץ (איור 3.20).

איור 3.20: נפתולים (מיאנדריים) חתורים.
(צד ימין: Finetooth, 2010; צד שמאל: Skarnelis, 2008-2010)

ואַת-הנחלים אַרנון (במדבר כא, יד)

נשאלת השאלה למה מופיע נחל ארנון ברבים "נחלים ארנון"?
עיון באגן הניקוז של נחל ארנון מגלה, כי באגן שני יובלים עיקריים נחל הידן הצפוני יותר
ונחל מוג'יב הדרומי, וביניהם אזור רמתי עליו נמצא את ערוער ודיבון (איור 3.21).

איור 3.21: את הנחלים ארנון.
(עיבוד: תמי יהושע)

(לדיון ב"ספר מלחמות ה'" ראו כרמל (תשס"ד) המסכם את עיקר המחלוקת כך:
 א. רש"י וסיעתו: לא ייתכן שיש בתנ"ך ציטוט מתוך ספרי חול, כנראה שלדעתו אין כאן רק בעיה אמונית אלא גם עניין עקרוני. לדעתו התנ"ך מפרש את עצמו ולכן כל דמות שמופיעה במקום אחד בצורה אנונימית מפורשת במקום אחר בתנ"ך וכל ציטוט הוא דווקא התנ"ך עצמו.
 ב. סיעת הרמב"ן סוברת שאין כאן כלל וכלל בעיה אמונית, שהרי ברגע שהקב"ה ציווה על משה רבנו לצטט ממקור חיצוני אותו חלק נתקדש בקדושת התורה, וכנ"ל במקרה של נביא העושה זאת. לכן, לשיטתם אין כל בעיה באזכור אותם מקורות חיצוניים ואין כל חשש שהם יתקדשו כתוצאה מכך שחלק קטן מהם הפך להיות מ"כתבי הקודש").

מקורות

- כרמל, י' (תשס"ד). **האם יש מרכאות בתורה?** אוהזר מתוך www.yeshiva.org.il
 צדוק, נ' (2008). **לימן בנגב** [צילום]. אוהזר מתוך
http://www.kkl.org.il/exhibition/exhibition_heb.asp
 Arikb (2007). **הכניסה לקניון המוביל לפטרה** [תצלום]. אוהזר מתוך
<http://he.wikipedia.org/wiki/פטרה#mediaviewer/File:PETRAGENE.JPG>
 Finetooth (2010). The San Juan River near Mexican Hat, Utah
 Skarnelis, J. (2008-2010). *Uvac kanyon, Szerbia* [Image]. Retrieved from
<http://www.luvrhovi.org/galerija/galerija-loviste-objekti-i-odstreli>
 Werner, B. (2009). *Petra, view on Al Khazneh from the siq* [Photograph].
 Retrieved from
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Petra_Jordan_BW_22.JPG